

Микуліна Антоніна Костянтинівна,

ORCID ID: 0000-0002-5913-9264

*старший викладач кафедри дошкільної та спеціальної освіти**Мукачівський державний університет*

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ДЕКОРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ТВОРІВ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА РІДНОГО КРАЮ

THE NATIONAL CHARACTER OF PRESCHOOL CHILDREN'S DECORATIVE ACTIVITY BY MEANS OF WORKS OF DECORATIVE AND APPLIED ARTS OF THE NATIVE COUNTRY

У статті піднімається проблема впливу декоративної діяльності за мотивами творів декоративно-прикладного мистецтва рідного краю на національне та художньо-естетичне виховання дошкільників.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень та сучасних документів про дошкільну освіту розкрито поняття «мистецька компетентність», особливості формування мистецько-творчої компетентності в процесі художньо-продуктивної діяльності засобами народного мистецтва рідного краю..

Також відмічено на особливість розвитку та цінність декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття, на використання неперевершених творів народного мистецтва рідного краю, що сприяє розвитку національної свідомості та творчої особистості дошкільника в процесі мистецької діяльності.

Зазначено, що навчання декоративної діяльності за мотивами декоративно-прикладного мистецтва містить в собі великі потенційні можливості для всебічного розвитку дитини та зумовлює необхідність дотримання певних дидактичних принципів та збагачення змісту декоративної діяльності.

В процесі дослідження були визначені ефективні педагогічні умови розвитку декоративної діяльності дошкільників, розкриті використані основні напрямки роботи та методи навчання. Система роботи з дітьми старшого дошкільного віку по використанню творів декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття була спрямована на інтеграцію декоративної діяльності з народознавчої та мистецькою роботою.

Зроблено висновок про ефективність педагогічних умов, використаних в закладі дошкільної освіти, які стимулювали розвиток художньо-продуктивної діяльності дошкільників засобами творів декоративно-прикладного мистецтва, збагачали дітей життєвими враженнями, сформулювали естетичні переживання та стимулювали потребу у власній декоративній діяльності. Отже проведена системна робота забезпечує єдність естетичного, інтелектуального та національного становлення дошкільників.

Ключеві слова: народне мистецтво, мистецько-творча компетентність, художньо-продуктивна діяльність, декоративно-прикладне мистецтво, дидактичні принципи, педагогічні умови.

The author of the article has raised the problem of the influence of decorative activities based on the works of decorative and applied art of the native land on the national and artistic and aesthetic education of preschoolers.

Based on the analysis of psychological and pedagogical researches and modern documents on preschool education, the concept of "artistic competence", the peculiarities of the formation of artistic and creative competence in the process of artistic and productive activity by means of folk art of the native land have been revealed.

It has also been pointed out the peculiarity of the development and value of decorative and applied arts of Transcarpathia, the usage of unsurpassed works of folk art of the native land, which contributes to the development of national consciousness and creative personality of the preschoolers in the process of artistic activity.

It has been noted that teaching decorative activity based on decorative and applied arts has great potential for the comprehensive development of the child and necessitates the observance of certain didactic principles and enrichment of the content of decorative activity.

During the research, the author has determined the effective pedagogical conditions for the development of preschoolers' decorative activities, revealed the main areas of work and teaching methods used. The system of work with children of senior preschool age on the use of works of decorative and applied arts of Transcarpathia has been aimed at integrating decorative activities with folklore and artistic work.

We have concluded that the pedagogical conditions used in preschool educational institutions stimulated the development of artistic and productive activities of preschoolers by means of works of decorative and applied art, enriched them with life experiences, formed aesthetic experiences and stimulated the need for their own decorative activities. Thus, the systematic work has ensured the unity of aesthetic, intellectual and national formation of preschoolers.

Key words: folk art, artistic and creative competence, artistic and productive activity, decorative and applied arts, didactic principles, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Виховання особистості підростаючого покоління є найважливішою складовою української культури. Актуальність теми полягає у важливості виховання у дітей моральних норм, кращих рис характеру, естетичних відчуттів, відродження самобутності, духовності нашого народу, який є носієм духовних та естетичних цінностей, що існують у суспільстві і постійно розвиваються внаслідок розвитку культури, мистецтва та поваги до народів нашої країни. Виховання дитини завжди ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях своєї нації, а потім відбувається знайомство з традиціями інших народів.

Одним із найголовніших напрямків національної Державної програми «Освіта» («Україна XXI століття») визначено становлення морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення культури і духовності. Реалізація цих завдань може успішно здійснюватися через використання у освітньому процесі різних видів мистецтва [5, с. 72].

Народне декоративно-прикладне мистецтво нашої країни допомагає виховати чутливе відношення до прекрасного, розвинути бажання творити. Твори мистецтва, виконані народними майстрами, відтворюють любов до рідного краю, виховують патріотичні почуття.

Важливе значення належить закладу дошкільної освіти, де проводиться робота по ознайомленню дітей із зразками декоративно-прикладного мистецтва. Народні іграшки із дерева, глини, посуд, килими, вишивка, писанки несуть в радість, добро, фантазію, викликають інтерес у дітей і дорослих.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти як Державного стандарту дошкільної освіти визначено мистецько-творчу компетентність як здатність дитини практично реалізовувати свої художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів, емоційно-ціннісного ставлення до різних видів мистецтва, елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях, під час освітньої та самостійної діяльності [1, с. 21–22].

У зв'язку з цим стоїть завдання знайти шляхи оптимізації художньо-продуктивної діяльності з метою збільшення її впливу на всебічний розвиток особистості дитини. Особливо важливе значення ознайомлення дошкільників з декоративно-прикладним мистецтвом України відбувається у естетичному вихованні та духовно-національному розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідники наголошують на важливості використання творів декоративно-прикладного мистецтва як засобу навчання дітей (Є. Антонович, А. Бойко, В. Бутенко, Н. Кузан, О. Малицька, В. Мусієнко, Н. Луцан, О. Опалюк, В. Тименко та ін.). Виховний потенціал народного декоративно-прикладного мистецтва є в центрі уваги педагогічних досліджень О. Горунович, Л. Калуської. Дослідження впливу декоративно-ужиткового мистецтва на розвиток естетичних почуттів, відображені у працях О. Дронової, Н. Дяченко.

Розроблення спеціальної методики використання творів декоративно-прикладного мистецтва в роботі з дошкільниками розпочалося з робіт С. Русової. Завдяки її роботам завдання навчання декоративного малювання були введені до програми дитячого садка.

Українські дослідники Л. Скиданова та Л. Сірченко підкреслили цінність декоративних видів діяльності для розвитку світогляду, психічних процесів та мисленевих операцій, мовленнєвого і сенсорного розвитку особистості в період дошкільня, розкрили особливості методики навчання дітей дошкільного віку декоративного малювання та аплікації за мотивами творів декоративно-прикладного мистецтва.

Сучасна дослідниця О. Половіна, кандидат педагогічних наук, наголошує, що «творчі здібності, які розвиваються у мистецьких видах діяльності, якості є інструментом творення дитини як особистості та збереження її унікальності. Залучення дітей до світу мистецтва не лише розвиває й збагачує особистий, індивідуальний досвід ставлення дитини до світу, а й допомагає їй опанувати умінням проникати у внутрішній світ іншої особистості, бачити та відчувати світ, трансльований митцями» [6, с. 4].

Мета статті: Розкрити вплив творів декоративно-прикладного мистецтва рідного краю на національне виховання та декоративну діяльність дошкільників.

Виклад основного матеріалу. В Україні народне декоративно-прикладне мистецтво завжди посідало особливе місце, як спосіб буття та утвердження національної ідеї українського народу.

Народне декоративно-прикладне мистецтво є невід'ємною частиною культури. Твори прикладного мистецтва відображають художні традиції нації, світорозуміння, світосприйняття і художній досвід народу, зберігають історичну пам'ять [4, с. 12].

Народне декоративно-прикладне мистецтво є найважливішим етапом у вихованні естетичних смаків і формуванні внутрішнього світу дитини. Крім того, народна образність синтезує в собі духовну і матеріальну творчість як цілісну і нерозривну, яка склалася історично і вивірена віками [4, с. 72].

Особливо славиться декоративно-прикладне мистецтво Закарпаття, зразки різноманітних видів якого, таких як вишивка, художня кераміка лозоплетіння, обробка дерева, шкіри, тканина є ще й до сьогодні найбільш поширеними. Загалом Закарпатське декоративно-прикладне мистецтво надзвичайно колоритне. Воно відображає мудрість поколінь, передає світобачення своїх предків, передає їх у спадок своїм нащадкам.

Багатогранність національної культури Закарпаття, розкривають розмаїття народного мистецтва етнографічних груп українців Закарпаття: долинян, лемків, бойків, гуцулів та інших національностей, які тут проживають.

Ознайомлювати зі світом декоративним мистецтвом потрібно з дитинства. Дитина залучається до загальнолюдських цінностей і вільно створює свій духовний світ за законами краси та гармонії. Таким чином, мистецтво розвиває в дитині універсальну здатність до творчого перетворення дійсності.

Перед педагогами стоїть завдання не лише збагатити уявлення та знання дошкільників про види декоративно-прикладного мистецтва і все, що з ними пов'язано, але й виробити емоційно-ціннісне ставлення, навчити давати словесно-образну характеристику виробам, складати описові розповіді, вміти порівнювати їх за кольоровою гамою, орнаментикою, регіональними особливостями, способами виготовлення, практичним використанням та ін. [5, с. 74].

В процесі емоційного спілкування з національною спадщиною наших країн, з виробами народного декоративно-прикладного мистецтва Закарпатського краю діти отримують позитивні емоції, пізнавальне, естетичне та творче збагачення, розвивається мистецька компетентність.

Згідно нового Базового компонента дошкільної освіти формування мистецько-творчої компетентності дитини дошкільного віку передбачає:

- 1) розвиток емоційно-чуттєвого сприйняття об'єктів і явищ довкілля;
- 2) забезпечення умов для самовираження кожної дитини в процесі мистецької діяльності.

Сформованість мистецько-творчої компетентності досягається дитиною у реалізації

емоційно-зорієнтованої моделі мистецької освіти, як складника освітнього процесу ЗДО [6, с. 4].

Тому головною метою художньо-естетичного виховання дітей є розвиток у них творчих здібностей та естетичного ставлення до навколишнього, основою якого є чуттєве сприйняття світу в різних його проявах, емоційне проникнення в стан явищ та предметів, співпереживання своєї причетності до нього [3, с. 27].

Дітей старшого дошкільного віку потрібно ознайомлювати з різними видами народного декоративно-прикладного мистецтва, а особливо свого регіону, характерними особливостями кожного виду, створювати педагогічні умови в дошкільному закладі, які б сприяли виникненню інтересу до творів народного мистецтва, бажання самим створювати декоративні роботи за їх мотивами, розвивати уяву, зорову пам'ять, образне мислення, збагачувати чуттєвий досвід дитини, розвивати творчі здібності.

Краса творів народного декоративно-прикладного мистецтва має творчо-спонукальну здатність та морально-виховні можливості, що є надзвичайно важливою рисою у вихованні гармонійної особистості. В процесі художньо-продуктивної діяльності розвиваються естетичне сприйняття, уявлення, накопичується сенсорний досвід, збагачується мова. Дітям розкривають характерні особливості різних видів декоративно-прикладного мистецтва. Їх вчать зіставляти і розрізняти твори мистецтва, самостійно складати візерунки за народними мотивами, застосовуючи різноманітні зображувальні засоби [5, с. 74].

Заняття з народного декоративно-прикладного мистецтва стимулюють розвиток творчого потенціалу особистості, формують творче ставлення до образотворчої діяльності. викликають у дітей уяву, фантазію, важливі риси характеру: почуття власної гідності, наполегливість у подоланні труднощів, цілеспрямованість [3, с. 28].

Сприятливі умови для естетичного та національного виховання створює ознайомлення з творами декоративно-прикладного мистецтва рідного Закарпатського краю та декоративна діяльність за його мотивами..

В процесі дослідження, проведеного в закладі дошкільної освіти з дітьми старшої групи було визначено які знання наявні у дошкільників про декоративно-прикладне мистецтво Закарпаття, його види, особливості кожного з них і як вони впливають на декоративну діяльність та особистісний розвиток дітей. Було відзначено, що недостатня увага приділяється декоративній діяльності

за мотивами декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття в ЗДО.

В процесі формуючого експерименту ми поставили такі завдання:

1. Розробити систему роботи для старших дошкільників по використанню творів декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття.

2. Провести серію занять з декоративної діяльності за мотивами декоративно-прикладного мистецтва рідного Закарпатського краю.

3. Збагатити розвивальне середовище творами декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття, відео та літературним матеріалом про різні види народного мистецтва, матеріалами для творчої діяльності тощо.

Система роботи по використанню творів декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття була спрямована на інтеграцію декоративної діяльності з народознавчою та мистецькою роботою.

Ознайомлюючи з творами народних умільців мали на меті дати знання дітям про звичаї та обряди закарпатського народу, про різні види народної творчості, особливості виготовлення виробів, різноманітністю розпису. Завдяки знайомству з декоративно-прикладним мистецтвом збагатили уявлення дітей про ритм, симетрію, значення колориту, просторової композиції. Візерунки та орнаменти, які бачила дитина на вишитих серветках, рушниках, глечиках, тарілках збагатили її уявлення і вона, поєднуючи елементи візерунків по-своєму, придумує нові композиції. Все це сприяло розвитку самостійності, творчої ініціативи, активності [2, с. 564].

В процесі емоційного спілкування з виробами народного декоративно-прикладного мистецтва Закарпатського краю ми отримали позитивні емоції, пізнавальне, естетичне та творче збагачення дошкільників.

Вироби народних майстрів формували у дошкільників шанобливе ставлення до народних традицій, ознайомлювали з характерним для даної місцевості типом орнаменту на вишивках, народному одязі, керамічних виробів, викликали гордість за талановитий закарпатський народ і бажання продовжувати народну справу. А оволодіння декоративною діяльністю за мотивами декоративно-прикладного мистецтва рідного краю сприяло розвиткові окоміру, м'язів пальців рук, тонких рухів кисті руки тощо.

На занятті створювалась ситуація образних порівнянь творів одного з видів народного мистецтва образними характеристиками: різноманітність за формою, кольором, орнаментом,

композицією, чергуванням елементів. Важливим в плані сприймання творів мистецтва були заняття з «милування».

Для закріплення теоретичного матеріалу та покращенні знань про вироби народних умільців було використано дидактичну гру на тему: «Що як називається?» під час якої діти закріпити назви різних видів Закарпатського народного мистецтва: вишивка, ткацтво, гончарство, народна іграшка, лозоплетіння. У дітей покращилась пам'ять, образне мислення, мовлення. Виховували любов й інтерес до Закарпатського народного мистецтва.

Під час експерименту дітей вчили розуміти твори декоративно-прикладного мистецтва, висловлювати власне ставлення та відношення до вишитих виробів.

В процесі формуючого експерименту були проведені такі заняття з декоративної діяльності: «Візерунок для серветки»; «Вишиті рушники»; «Ліжник», «Святкова скатертина», «Сорочка-вишиванка» під час яких ознайомлювали з особливостями закарпатської вишивки, навчали різним технікам декоративного малювання. При виконанні завдань старші дошкільники засвоювали поняття: «симетрія», «пропорція», «відтінки», «холодні, теплі кольори», вились застосовувати ці знання в своїй творчості.

У старших дошкільників в процесі обстеження натури, аналізу зразків декоративно-прикладного мистецтва, розвивали образне мислення, формували потребу та здібність до декоративного малювання. Під час розгляду та аналізу творів вчили емоційно та образно висловлювати думку у формі розгорнутого опису, розповіді, створювали умови для перенесення знань у декоративну діяльність.

В ході формуючого експерименту нами були використані основні напрямки роботи та методи навчання:

1. Виховання інтересу до національної культури, втіленої у народних традиціях, творах народного декоративно-прикладного мистецтва: вишивка, декоративний розпис, килим, ткані вироби, народний одяг, писанки, лозоплетіння тощо, що сприяло формуванню у дітей естетичних смаків, національної самосвідомості і почуття гордості за свій народ, любові до рідного краю.

2. Використання історичного підходу до народної творчості закарпатського народу. Це допомагало виховати у дітей почуття національної гідності, збуджували власні творчі сили.

3. Добираючи твори народного мистецтва враховували дидактичні принципи: доступність, свідомість, наочність.

4. Поступово вводили дітей у світ народного мистецтва, будуючи роботу так, щоб вони набували вміння сприймати творчість народних митців: розуміли практичне використання й естетичну значимість виробів, усвідомлювали оздоблювальне призначення орнаментів.

5. Використання ігрових прийомів та ситуацій, які допомогли розвинути у дітей пізнавально-творчу активність, зосередженість, викликали позитивні емоції, інтерес, піднесення, естетичне задоволення.

6. Розповідь з елементами казки використовувалася на початку заняття і була спрямована на формування у дітей уявлень про послідовність виконання завдання і необхідних для цього технічних умінь.

7. Використання співтворчості вихователя і дитини сприяло засвоєнню дітьми образотворчих умінь та навичок, становленню позитивних естетичних смаків.

8. Єдність навчання та формування самостійної художньо-творчої діяльності передбачало тісний взаємозв'язок між процесом навчання і розвитком творчих здібностей у дітей.

Особлива увага була приділена виконанню практичних декоративних робіт, перед виконанням яких дітей ознайомлювали з творчістю відомих народних майстрів, їх виробами (вишивкою, ткацтвом). У кінці вивчення кожної теми проводили виставки виготовлених робіт.

Збагачення змісту з декоративного малювання проводили поетапно:

- ✓ активне споглядання, розглядання та обговорення творів народного мистецтва;
- ✓ вправлення дітей у техніці декоративного малювання;
- ✓ виконання творчих завдань.

Навчання декоративній роботі здійснювалося в процесі виконання творчих декоративних завдань та виконувалася на основі декоративної переробки форми та кольору реальних об'єктів – листя, квітів, ягід та інше. Діти починали малювати олівцем, а потім продовжують роботу пензлем, самостійно застосовуючи елементарні прийоми народного розпису.

На всіх етапах експерименту використовували методи та прийоми навчання:

- ✓ Розгляд і аналіз зразків вишивки, фотографій, картинок та інших речей вжитку.
- ✓ Екскурсія до художнього салону, музею декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття при МДУ.
- ✓ Розповідь про різні види народного декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття з демонстрацією зразків різних виробів.

- ✓ Бесіди про народне мистецтво Закарпаття.
- ✓ Дидактичні ігри.
- ✓ Спостереження дітей за виготовленням виробів.

✓ Читання оповідань, віршів, народних казок, слухання пісень тощо.

Проведена робота з дітьми старшого дошкільного віку показала ефективність використання розробленої системи роботи.

Загалом можна сказати, що дана дослідницька робота принесла позитивні результати в процесі декоративної діяльності дошкільників і їх загального та художньо-естетичного розвитку. Дошкільники засвоїли нові знання про народне декоративно-прикладне мистецтво, у них краще розвинулись психічні процеси, словник збагатився новими термінами та висловами, покращилось зв'язне мовлення. Проведена робота сприяла національно-патріотичному вихованню, адже завданнями занять було виховувати любов до традицій рідного краю, українського народу. Декоративна діяльність мала позитивний результат на покращення сенсомоторики, естетичного сприйняття, смаку, творчості, самостійності, дала можливість проявити індивідуальність та творчі здібності дитини.

В своєму дослідженні ми з'ясували які педагогічні умови сприяли ефективній декоративній діяльності дошкільників засобами декоративно-прикладного мистецтва Закарпаття:

- ✓ спілкування дітей з справжніми зразками народного декоративно-прикладного мистецтва рідного краю;
- ✓ створення атмосфери для емоційного, образного сприйняття творів народного мистецтва;
- ✓ включення дитини в декоративну діяльність;
- ✓ створення предметно-розвиваючого середовища, що дає можливість кожній дитині проявити свої індивідуальні особливості, творчі можливості;
- ✓ спрямованість процесу навчання на творче відображення вражень від творів народного декоративно-прикладного мистецтва;
- ✓ врахування індивідуальних особливостей кожної дитини.

Використання цих умов допомогли підтримати ранні творчі прагнення у дітей старшої групи, стимулювали розвиток художньо-творчої практики засобами декоративно-прикладного мистецтва, збагатили їх життєвими враженнями, сформували естетичні переживання та стимулювали потребу у власній декоративній діяльності. Беручи участь у виконанні візерунка для рушника, серветки, прикрашаючи сорочку,

фартушок діти безпосередньо в дії пізнали радість творення і через власні зусилля долучилися до традицій народного мистецтва.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вихователь повинен спрямовувати свою роботу з декоративної діяльності дошкільників засобами декоративно-прикладного мистецтва рідного краю на вихованні інтересу до нього, поваги до творчості народних майстрів. Саме декоративно-прикладне мистецтво Закарпаття повинно стати тим важелем, який закріпить смакові позиції дошкільнят, збагатить їх чуттєвий досвід, навчить відрізняти високохудожнє від простого, унікальне від стандартного і забезпечить формування

у маленьких громадян національну свідомість й гідність.

Проведена робота допомогла підтримати ранні творчі прагнення у дітей старшої групи, стимулювала розвитку художньо-естетичних здібностей, сприяла естетичному та національному вихованню, стимулювала потребу у власній декоративній діяльності.

Дане дослідження не є повним і завершеним у розв'язанні порушеної проблеми. Зважаючи на подальше формування мистецької компетентності у дошкільників, перспективою є розробка нових підходів до організації художньо-продуктивної діяльності в ЗДО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2021. № 33. Київ : 2021. 38 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Васильєва К., Гусєв Д. Народне декоративно-прикладне мистецтво як засіб залучення дошкільників до культури рідного краю. *Міжнародний журнал прикладних і фундаментальних дослідів*. 2019. № 10. С. 562–565.
3. Голубєва Е. Роль декоративно-прикладного мистецтва в розвитку творчих здібностей дітей. *Актуальні завдання педагогіки* : матеріали III Міжнародної наук. конференції. Харків : Молодий вчений, 2019. С. 27–29.
4. Луцан Н. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну : навчальний посібник. Київ : ВД «Слово», 2009. 172 с.
5. Микуліна А., Седлак К. Педагогічні умови ефективної декоративної діяльності дошкільників засобами творів декоративно-прикладного мистецтва. *Наука майбутнього* : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колеґії В. В. Гоблик; заст. гол. ред. Т. І. Молнар. Мукачево : РВВ МДУ, 2023. Вип.1 (11). С. 72–76.
6. Половіна О. Дитина у світі мистецтва. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) Дошкільне виховання. 2021, № 2. С. 3–8.

© А. К. Микуліна

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>